

Kuinka tutkia liiketoiminnan etiikkaa?

- Metodologinen tarkastelu

Tomi J. Kallio

ABSTRACT

*How to Study Business Ethics? -
Methodological Analysis*

The paper discusses the academic research on business ethics, while the focus is on the methodological aspects. It is suggested that especially in the past the academic research on business ethics has been somewhat naïve and relatively poor in quality. This is due to the fact that business ethics is a highly sensitive topic, and thus exceptionally difficult to study. In the paper two particular reasons are suggested to constitute the difficulty. On the one hand, regardless of what-ever the "truth" might be, corporations have a strong and obvious interest to construct their image as responsible businesses. Moreover, corporate employees, such as environmental managers, have often highly constricted roles, and while representing their organizations, they must act, talk and behave according to the corporate codes. On the other hand, individuals are usually more ethical in their attitudes and communication than in their behaviour. This leads to the paradox of the mutually controversial "espoused ethics" and "ethics in use".

In order to avoid naïve orientation, business ethics researchers must i) recognize the mentioned anomalies and ii) be able to somehow deal with them. In the paper quantitative, qualitative, conceptual and theoretical research approaches are analyzed from the perspective of their potential and challenges in business ethics research. While it is suggested that all the approaches are both needed and have their place in business ethics discourse, in general, more innovative and critical research orientations are called upon.

Key words: Business ethics; Responsible business; Methodology; Research approaches; Espoused ethics; Ethics in use.

JOHDANTO

Yritysetiikka, yritysten yhteiskunnallinen vastuu ja vastuullinen liiketoiminta ilmentävät kaikki käsitteellisesti sitä varsin laajaksi kasvanutta ja muodikasta tutkimussuuntausta, joka on viime vuosina paitsi saanut paljon huomiota julkisuudessa, myös legitimoitunut paikkansa suomalaisen kauppa- ja liiketaloustieteen piirissä. Samaa "henkiseen perheeseen" voidaan lukea myös ympäristöjohtaminen, joka viime aikoina onkin yhä suoremmin liitetty vastuullisen liiketoiminnan käsitteen alaisuuteen. Edellä mainittua luonnollista evoluutiota ilmentää myös monien yritysten päätös yhdistää ympäristö- ja yhteiskuntavastuukysymykset, jonka seurauksena ympäristöjohtajan titteli on vaihdettu esimerkiksi yhteiskuntavastuujohtajan nimekkeeseen.

Tässä tutkimuksessa käsitteitä vastuullinen liiketoiminta, yritysetiikka ja yritysten yhteiskunnallinen vastuu käytetään synonyymeinä. Vakiintuneen tavan mukaisesti käsitteiden katsotaan lisäksi pitävän sisällään myös liiketoiminnan ympäristönäkökohdat. Liiketoiminnan etiikkaa tutkitaan nykyään käytännössä kaikissa maamme yliopistoissa, ja osa korkeakouluista on päättänyt rakentaa teeman ympärille myös varsinaisia tutkimusyksiköitä ja koulutusohjelmia. Samanaikaisesti kansainvälisellä tasolla on perustettu lukuisia professuureja, konferensseja ja tieteellisiä aikakauskirjoja vastuulliseen liiketoimintaan liittyen. Vaikka ala on nykyään kiistatta muodikas, on diskurssin juuret kuitenkin jäljitettävissä vuosikymmenten taakse (Takala 2000). Siitä huolimatta, että yritysten yhteiskunnalliseen vastuuseen liittyvää tutkimusta on siis harjoitettu

jo verrattain kauan ja erityisesti viime vuosina määrällisesti varsin laajasti, on kysymys siitä, kuinka liiketoiminnan etiikkaa pitäisi tutkia edelleen varsin ajankohtainen ja problemaattinen.

Liiketoiminnan etiikka on luonteeltaan varsin sensitiivinen aihepiiri, ja tästä johtuen myös erittäin haasteellinen tutkimuskohde. Se, millaisella metodilla ja kuinka aihepiiriä pitäisi tutkia, on kaikkea muuta kuin helppo kysymys. Erityisesti pro gradu -tutkielmaansa valmistelevat opiskelijat - joiden keskuudessa yritysetiikka ja ympäristökysymykset ovat nykyään varsin suosittuja - törmäävät kerta toisensa jälkeen aihepiirin tutkimuksen vaikeuteen. Ottaen huomioon, kuinka laajasti vastuullista liiketoimintaa on viime vuosina tutkittu, on alan tutkimuksesta metodologisesta ja metodisesta näkökulmasta kirjoitettu yllättävän vähän. Viimeksi mainittu ei ymmärrettävästi ole omiaan edesauttamaan vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen kehitystä entistä korkeatasoisemmaksi.

Metodologia ei ole varsinaisesti yksittäisten metodien tutkimusta, vaan laajemmin metodien taustalla olevien lähtökohtien ja oletusten tarkastelua (Hirsjärvi ym. 1997, 183). Tämän tutkimuspaperin perspektiivi vastuullisen liiketoiminnan tutkimukseen on edellä kuvatulla tavalla luonteeltaan metodologinen, ja artikkelissa pyritään tiivistetysti eksplikoimaan vahvuuksineen ja heikkouksineen niitä lähestymistapoja, joilla vastuullista liiketoimintaa yleisimmin tutkitaan. Ennen kuin tarkastelussa voidaan edetä erilaisten tieteellisten lähestymistapojen tarkasteluun, on kuitenkin välttämätöntä käsitellä sitä, mitkä tekijät lopulta tekevät vastuullisesta liiketoiminnasta erityisen haastavan tutkimuskohteen.

YRITYSETIIKAN TUTKIMUKSEN PROBLEMAATTISUUDESTA

Yritysten yhteiskunnallisella vastuulla viitataan ajatukseen yrityksestä osana yhteiskuntaa, jolle muiden yhteiskunnan osien tavoin kohdistuu yhteiskunnallista vastuuta. Vaikka yritysten yhteiskuntavastuu edellä mainitussa merkityksessä onkin nykyään laajasti hyväksytty ajatus, on yritysten yhteiskunnallinen vastuu perinteisesti tulkittu päinvastoin varsin rajoittuneeksi. Tällainen ns. fundamentalistinen näkemys yhdistetään yleensä taloustieteen Nobel-palkittuun, tunnettuun ekonomistiin Milton Friedmaniin (1962),

jonka klassiseksi muodostunut teesi kuuluu seuraavasti:

"The view has been gaining widespread acceptance that corporate officials and labor leaders have a "social responsibility" that goes beyond serving the interest of their stockholders or their members. This view shows a fundamental misconception of the character and nature of free economy. In such an economy, there is one and only one social responsibility of business - to use its resources and engage in activities designed to increase its profits so long as it stays within the rules of the game, which is to say, engages in open and free competition, without deception or fraud." (Friedman 1962, 133.)

Friedman vetoaa itsensä Adam Smithin tunnettuun ajatukseen markkinoiden "näkyvästä kädestä", joka ohjaa kaikkien osapuolien kannalta parhaaseen lopputulokseen, jos kaikki tahot vain pyrkivät maksimoimaan oman etunsa. Friedman (1962, 133 - 134) lisäksi ihmettelee, kuinka liikemies edes voisi tietää, mikä hänen sosiaalinen vastuunsa yhteiskunnalle olisi, jos se ylittäisi vastuun osakkeenomistajille. Friedmanin näkemystä on kutsuttu amoraaliseksi, sillä se korostaa etiikan ja liiketoiminnan yhteensopimattomuutta; amoraalisen näkemyksen mukaan liiketoiminta yksinkertaisesti on moraalin ulkopuolinen ilmiö (De George 1999; Crane 2000).

Valtaosa vastuullisen liiketoiminnan tutkijoista on omaksunut aihepiiriin jyrkästi erilaisen näkökulman kuin Friedman, ja he päinvastoin korostavat eettisen pohdinnan olevan ei ainoastaan mahdollista vaan peräti välttämätöntä paitsi muun yhteiskunnan, myös liiketoiminnan itsensä kannalta. Hieman kärjistäen voikin todeta, että friedmanilaisesta näkemyksestä on kehkeytynyt vastuullisen liiketoiminnan keskustelussa jonkinlainen "mörkö", jonka "työtäisemistä" jokainen vakavasti otettava alan tutkija nykyään pitää suorastaan sosiaalisesti suotavana. Vaikka friedmanilaisuus on nykyään kaikkea muuta kuin muodikasta ja vallitsevien diskursiivisten puhekäytäntöjen näkökulmasta suorastaan kerettiläinen, se mitä Friedman argumentoi, ei suinkaan ole menettänyt merkitystään. Fundamentalistisen toimintamallin elinvoimaisuus kulminoituu siihen vastuullisen liiketoiminnan alan skeptikkojen viime aikoina usein esille nostamaan seikkaan, että myös Enronilla oli yhteiskuntavastuuraporttinsa ja yhteiskunnallisesti kaikin puolin

vastuuntuntoiselta vaikuttava julkikuva (Sims & Brinkmann 2003).

Enronin toiminta ja siitä seurannut skandaali eivät tietenkään vastaa siltä osin friedmanilaista näkemystä, että toiminnallaan Enron varsin yksiselitteisesti rikkoi lakeja, joita siis myös Friedmanin fundamentalistisessa ideologiassa yrityksen täytyy noudattaa. Enronin tapaus kuitenkin nostaa valokeilaan sen, kuinka yritys, joka ympäristö- ja yhteiskuntavastuunsa osalta on varsin korkeatasoiseksi mainostettu, voi osoittautua yhtäkkiä eettisesti läpimädäksi (ibid.). Onko siis yhteiskunnassa yleisesti hallitsevan sosiaalisen todellisuuden ja toisaalta liike-elämän käytäntöjä hallitsevan todellisuuden välillä Enronin kaltaisten yritysten - Enron kun ei ole tässä suhteessa suinkaan ainutlaatuinen tapaus (ks. esim. Anand ym. 2004) - mentävä aukko?

Koska mielikuvat yrityksen vastuullisuudesta ja vihreydestä ovat nykyään myös taloudellisesti arvokkaita, yritysten on kiistatta hyödyllistä rakentaa itsestään vastuullista mielikuvaa. Nykyään onkin käytännössä mahdotonta löytää sellaista kansainvälisen yrityksen toimintakertomusta ja kotisivua, joilla ei käsiteltäisi mainittuja teemoja. Hoffman (2001) on ilmaissut asian varsin sattuvasti toteamalla, että siitä, mikä yritysmaailmassa käsitettiin aina 1960-luvun lopulle asti kerettilyisyytenä, tuli 1990-luvulle tultaessa dogmi. Nykyään jo valtavirtayritysten keskuudessa rutiinikäytännöiksi vakiintuneet ympäristö- ja yhteiskuntavastuuraportit, yhteiskuntavastuujohtajat, vihreä markkinointi, yritysjohtajien loputon "vastuullinen puhe" jne. olisivatkin näytettyneet 1960-luvun perspektiivistä kokolaililla järjettömiltä. Mutta onko liiketoiminnan todellinen toimintalogiikka kuitenkin muuttunut miksiäkään siitä, mitä se oli vielä 1960-luvulla?

Tunnetussa *The Economist* -lehdessä julkaistussa haastattelussa lehden apulaispäätoimittaja Clive Crook (2005) on omaksunut varsin uskaliaan ja valtavirrasta poikkeavan näkökulman todetessaan, että yritysten yhteiskuntavastuuta kannattava "liike" on valitettavasti voittanut ideologisen julkisuustaistelun. Crookin mukaan yritysmaailman käytäntöjen tasolla tilanne on kuitenkin usein toinen: riippumatta siitä mitä toimintakertomusten korulauseissa väitetään, taloudellisen voiton tavoittelu on yrityksille ykkös-sijalla, ja tilanteissa, joissa yhteiskuntavastuu ja taloudellinen tuloksenteko ovat keskenään ristiriidassa, viimeksi mainittu menee aina edelle

(ks. myös Lämsä 2001). Crook toteaaakin varsin ykskantaan, että useimmissa yrityksissä yhteiskuntavastuu jää todellisuudessa varsin pintapuoliseksi, ja on tuskin muuta kuin kosmeettista pintakiillotusta. Koska yritysten yhteiskunnallisesta vastuusta ja ympäristövastuusta siis kuitenkin puhutaan ja kirjoitetaan nykyään avoimesti sekä tieteellisessä kirjallisuudessa että sanoma- ja ammattilehdistössä, kyseiset arvot tyrmäävä yritysjohtaja epäilemättä joutuisi erikoiseen valoon, ja hallitsevan diskurssin vastaisesta argumentoinnista aiheutuisi epäilemättä negatiivisia seurannaisvaikutuksia yrityksen julkikuvaan (vrt. Fineman 2001). Yritysjohtajien onkin siksi jo lähtökohtaisesti järkevämpää kätkeä todelliset tarkoitusperänsä eettiseen retoriikkaan kuin julkisesti kieltää yhteiskunnallinen vastuu.

"Tätä olen aina epäillytkin" tulisi viimeistään tässä vaiheessa todeta jokaisen tieteellisen koulutuksen saaneen, kriittiseen ajatteluun kykenevän tutkijan: todellisuus ei ole aina sitä miltä se näyttää. Asiaa ei kuitenkaan helpota se, että siinä missä on yrityksiä, jotka kiistatta käyttävät vastuullisuusretoriikkaa yksinomaan omien intressiensä ajamiseen, on myös koko joukko yrityksiä, jonka ovat edenneet ympäristö- ja yhteiskuntavastuu kysymyksissä pintaa syvemmälle ja ovat de facto - tiettyjen taloudellisten realiteettien sanelemina toki - myös sitoutuneet vastuulliseen liiketoimintaan.

Yllä kuvatun ongelman tunnistettuaan moni tutkija haluaa selvittää, kuinka "asiat oikeasti ovat yrityksessä X". Siinä, missä yrityseettisen tutkimuksen on usein esitetty jääneen melko pinnalliselle tasolle (ks. esim. Crane 1999; Kallio 2004), on Enron-case ja muut vastaavat tapaukset epäilemättä vaikuttaneet myös ns. naiivin liiketoiminnan etiikan tutkimuksen karsiutumiseen, ohjaten diskurssin edelleen kohti syvällisempää ja kriittisempää suuntaa. Yhtä kaikki, tutkijan näkökulmasta toiminnan eettisyyden ja toimintaa ohjaavien "todellisten" taustavaikuttimien selvittäminen on kuitenkin äärimmäisen haastava tehtävä jo siitä syystä, ettei yhteiskuntatieteellistä tutkimusta nykyään hallitsevan suuntauksen mukaan yhtä monoliittista todellisuutta edes ole - lukuisia erilaisia tulkintoja todellisuudesta kylläkin (vrt. Palonen 1994).

Edellä todettu voidaan tiivistää toteamalla, että yrityksillä on kiistaton intressi rakentaa itselleen vastuullista imagoa. Aihepiirin muodikkuiden vuoksi käytännössä kaikilla suuryrityksillä

onkin paitsi omat ympäristövastuun ja sosiaalisen vastuun raporttinsa, myös etiikan ja ympäristökysymysten terminologiaan vihkiytyneet ja kaunopuheisuuden salat taitavat sofistit, jotka ovat eittämättä vakuuttaneet monet tutkijat yrityksen "eettisesti korkeista prinssiipeistä". Toisaalta monet yritykset suhtautuvat jo lähtökohtaisesti äärimmäisen varovaisesti tai suorastaan kielteisesti yritysetiikkaa koskeviin tutkimuksiin (Yeager & Kram 1995).

Edellä mainitun "yrityksen suojakilpeen" liittyvän vastuullisen liiketoiminnan tutkimusta hankaloittavan ilmiön ohella toinen keskeinen ongelma kulminoituu "yksilöiden suojakilpeen". Ihmisillä on nimittäin tunnettu taipumus verhota toimintansa todelliset vaikuttimet eettisiin tai muuten sosiaalisesti korkeatasoisiin päämääriin. Tamminen (1992, 378 - 379) mukaan tähän on ainakin kolme syytä. Ensinnäkin, monet käyttäytymismallit ovat vakiintuneet ns. valmiiksi ratkaisumalleiksi ja automatisoituneet siten, että niiden käyttöä ei edes huomata sinä häviävän lyhyenä aikana, jonka tilanteeseen reagointi vaatii. Toiseksi, eettinen vakaumus on taipuvainen joustamaan henkilökohtaisten etujen tai haittojen edessä. Kolmanneksi, yksilöt usein oivaltavat jo nuorena korkean etiikan välineellisen arvon; kun oman edun tavoittelu verhotaan korkeisiin eettisiin prinssiipeihin, muut usein hyväksyvät menetelyn helpommin.

Yksilön tapauksessa kyse ei välttämättä useinkaan ole suoranaisestä rationaalisesta taloudelliseen tai muuhun välineelliseen päämäärään liittyvästä omaneduntavoittelusta, vaan ennen kaikkea tarpeesta mukautua yhteisön sääntöihin, odotuksiin ja rooleihin; yksilö haluaa näyttäytyä hyvänä ihmisenä ja tulla sosiaalisesti hyväksytyksi (ibid.). Vastuullisen liiketoiminnan tutkijan näkökulmasta kyseessä on eräänlainen "eettisen sordiinon ongelma", sillä informantti muuttuu usein varovaiseksi ja virittyy eräänlaiseen "juhlapuhetilaan" keskustelun siirtyessä haastateltavan omiin arvoihin ja etiikkaan. Juhlapuhetila on loogisesti analoginen, joskin lopullisilta päämääriltään kuitenkin siis jossain määrin erilainen suhteessa yritysjohtajan kommunikaatioon, tämän kertoessa johtamansa yrityksen toiminnasta sekä toiminnan eettisesti korkeatasoisista taustavaikuttimista.

Tamminen (1992) soveltaa Argyrisin tunnettuja termejä kannatettu teoria ja käyttöteoria määritellään "kannatetuksi etiikaksi" ja "käyt-

töetiikaksi" kutsumansa ilmiöt. Tamminen terminologiassa kannatettu etiikka viittaa yllä lyhyesti kuvattuun juhlapuhetilaan, ja ilmaisee sen, minkä mukaan yksilö puhuu ja/tai kuinka organisaation toimintaa kuvataan. Käyttöetiikka taas viittaa toiminnan todellisiin taustavaikuttimiin ja ilmaisee sen, minkä mukaan yksilö ja/tai organisaatio toimii. Tamminen mukaan kannatettu etiikka ja käyttöetiikka saattavat olla samoja silloin, kun tarkastelun kohteena oleva asia ei koske yksilöä itseään, eikä näin ollen tuota yksilölle etuja/haittoja. Muussa tapauksessa kannatettu etiikka on poikkeuksessa korkeampaa kuin käyttöetiikka (ibid.).

Vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen kohdalla asiaan liittyy yleensä se ongelma, että informantit edustavat samanaikaisesti paitsi itseään, myös organisaatiotaan. Nimittäin, kun tutkija esittää informantille, esimerkiksi yritysjohtajalla, kysymyksiä, joilla kartoitetaan hänen henkilökohtaisia arvojaan ja/tai hänen edustamansa yrityksen arvoja, hautautuu tarkastelun kohteena oleva ilmiö helposti kahden suojakuoren, yhtäältä yrityksen retorisen suojakilven ja toisaalta informantin oman eettisen sordiinon taakse. Kymmenen pisteen kysymys lopulta kuuluukin, kuinka tutkija voi välttää yrityksen ja/tai informantin eettistä sordiinoa aktivoitumasta ja torjumasta kaikkia substantiaalisia kysymyksiä. Edellä todetun pohjalta voidaan esittää, että vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen problemaattisuus kulminoituu kysymykseen siitä, kuinka tutkija tunnistaa aineistostaan kannatetun etiikan ja käyttöetiikan toisistaan, ja kuinka hän pystyy tutkimuksessaan läpäisemään kannatetun etiikan kerroksen.

YRITYSEETTISEN TUTKIMUKSEN KYSYMYKSENASETELUSTA

Ennen siirtymistä varsinaiseen vastuullisen liiketoiminnan tieteellisten lähestymistapojen metodologiseen tarkasteluun on syytä luoda katsaus siihen, millaisia kysymyksiä yritysetiikan piirissä oikeastaan tarkastellaan. Yrityseettisen tutkimuksen klassisia substantiaalisia tutkimuskohteita ovat esimerkiksi markkinointietiikka, finanssetiikka, kysymykset työllisyydestä ja tasa-arvosta, kansainvälisen kaupan etiikka ja ympäristökysymykset. Yleisemmällä tasolla yrityseettinen tutkimuksen kysymyksenasettelu voidaan De Georgen (1999, 24 - 25) mukaan jakaa

viiteen pääsuuntaukseen: yrityseettiseen case-tutkimukseen, metaeettiseen tutkimukseen, liiketoiminnan edellytysten arviointiin, yritysetiikan ulkopuolisten alueiden tutkimukseen ja moraalisten huippusuoritusten tarkasteluun.

Liiketoimintaan liittyvän käytännön casen tarkasteleminen on ehkäpä yleisin yrityseettisen tutkimuksen muoto. Suuntauksessa tarkastellaan ja arvioidaan case-yrityksen toiminnan moraalisuutta. Tarkastelu edellyttää tapauskohtaista eettistä pohdintaa, joka voi johtaa merkittäviinkin yhteiskunnallisiin keskusteluihin ja ideaalitalanteessa moraaliltaan korkeampitasoiseen liiketoimintaan. (ibid.)

Metaeettisestä näkökulmasta puolestaan voidaan selvittää esimerkiksi sitä, ovatko ne moraaliset ehdot, joita yleensä käytetään ihmisten ja heidän toimintansa kuvaamiseen, siirrettävissä myös yrityksiin ja organisaatioihin. Tutkimusongelma saattaisi esimerkiksi kuulua: "Soveltuuko moraalin kieli ja termit organisaatioihin, ja jos kyllä, niin soveltuuko se organisaatioihin samalla tavalla kuin ihmisiin?" tai "Onko organisaatioilla omatunto samaan tapaan kuin ihmisillä?". (ibid.)

Koska liiketoiminta on osa muuta yhteiskuntaa, liiketoiminnan edellytysten arviointi ponnistaa näkemyksestä, jonka mukaan yrityseettisen tutkimuksen tehtävänä on arvioida paitsi yksittäisiä yrityksiä, myös talousjärjestelmän ja sen sisällä toimivien osatalousjärjestelmien moraalisuutta. Tämä edellyttää usein lisäksi sellaisten käsitteiden kuten omaisuus ja kilpailu sekä toisaalta laskentajärjestelmien ja kustannus-hyötyanalyysien tapaisten välineiden arviointia ja oikeutuksen analysointia. (ibid.)

Joskus liiketoiminnan etiikan tutkimus johtaa vieläkin kauemmas arkipäivän liiketoiminnasta, liiketoiminnan etiikan ulkopuolisten alueiden tutkimukseen. Tutkimuskohteita saattavat tällöin olla esimerkiksi taloustieteen teoriat tai organisaatio-teoriat. Vastaavasti muiden tieteenalojen tutkimus voi johtaa liiketoiminnan etiikan tutkimiseen. Tällöin yleensä pyritään ratkaisemaan ongelmia, jotka eivät välttämättä ole suoranaisesti yrityseettisiä, mutta jotka yhtä kaikki ovat yhteydessä yritysetiikkaan. Tällaisia ovat esimerkiksi kysymykset rikkaiden länsimaiden velvollisuuksista kehitysmaita kohtaan ja ylikansallisten yhtiöiden velvollisuuksista isäntämaataan kohtaan. (ibid.)

Moraalisten huippusuoritusten tarkastelu voi kohdistua yhtä lailla yksittäisten henkilöiden toimintaan kuin yksittäisten yritysten toimintaan.

Siinä missä liiketoiminnan etiikassa usein tarkastellaan eettisesti kyseenalaisia toimia ja arvioidaan niiden moraalisuutta, voi alan tutkimus siis orientoitua myös moraalisesti esimerkillisten tapausten eksplikointiin. Kuten muillakin elämän-alueilla, myös liiketoiminnan huippusuoritusten tunnetuksi tekeminen saattaa edesauttaa muita toimijoita kehittämään toimintaansa moraalisesti yhä korkeatasoisemmaksi (ibid.)

Edellä lyhyesti eritelty yrityseettisen tutkimuksen suuntauksia hahmottavat alan aihepiiriin kysymyksenasettelun pääsuuntaviivoja. Toisaalta on syytä havaita, että De Georgen typologia on pelkistetty siinä mielessä, että todellisudessa suuntauksia ovat ainakin osin päällekkäisiä, ja että käytännössä yrityseettinen tutkimus tuskin koskaan edustaa puhtaasti ainoastaan yhtä edellä mainituista suuntauksista. Lisäksi jo lähtökohtaisesti on selvää, että eri suuntauksia voidaan tarkastella erilaisin tieteellisin menetelmin (Crane 1999). Toisaalta on myös kiistatonta, että esimerkiksi metateoreettisella tutkimuksella on selkeästi teoreettisempi ja käsitteellisempi perusluonne kuin vaikkapa moraalisten huippusuoritusten tarkastelulla.

TIETEELLISET LÄHESTYMISTAVAT VASTUULLISEN LIIKETOIMINNAN TUTKIMUKSESSA

Hirsjärven ja kumppaneiden (1997, 183) mukaan metodin eli menetelmän käsite ei ole suinkaan yksiselitteinen, joskin yleisen luonnehdinnan mukaan sillä tarkoitetaan sääntöjen ohjaamaa menettelytapaa, jolla etsitään ja tavoitellaan tietoa tai pyritään ratkaisemaan jokin käytännön ongelma. Lähtökohtaisesti metodin tulisi olla aina tarkoituksenmukaisuuskysymys; toisin sanoen, tutkimusongelman tulisi ensisijaisesti ratkaista se, millaista menetelmää tutkimuksessa sovelletaan (vrt. Töttö 1999). Tarkoituksenmukaisuuslottuvuuden ohella käytännössä tutkimusmetodin valintaan vaikuttavat kuitenkin mm. paitsi tutkijan ontologiset ja epistemologiset näkemykset (Crane 1999), myös hänen henkilökohtaiset mielityksensä sekä tieteen virtaukset ja "muodit" aina siinä määrin, että ne usein ajavat tarkoituksenmukaisuustekijöiden ohi metodia valittaessa (Raunio 1999, 15 - 16). Esimerkiksi nykyään yhteiskuntatieteen valtavirtasuuntausta edustavan laadullisen tutkimuksen on esitetty "syöpyneen" jo perustutkinto-opiskelijoiden mieleen

tavalla, joka estää heitä näkemästä kvantitatiivista tutkimusta realistisena vaihtoehtona edes silloin, kun se sitä kiistatta on (ks. Töttö 1997; 1999).

Koska yhteiskuntatieteiden tutkimuskohde on luonteeltaan aikaan, paikkaan ja kulttuuriin sidottu, tarjoaa ala hedelmällisen maaperän erilaisten paradigmojen ja koulukuntien rinnakkaiselolle. Eri koulukuntien piirissä yhteiskuntatieteissä sovelletaankin varsin heterogeenisesti erilaisia metodeja aina luonnontieteen ihannetta jäljittelevistä mittaukseen ja koeasetelmiin rakentuvista menetelmistä ihmistieteellisen tiedon erityisyyttä ja tiedon tulkinnallisuutta korostaviin menetelmiin. Seurauksena juuri koulukuntieroista, metodeihin ja metodologiaan liittyvät valinnat ja kysymykset ovat usein itsessään äärimmäisen sensitiivisiä, ja tunnetusti muuten rauhalliseen tiedeyhteisöön saattaakin syntyä äärimmäistä sähköisyyttä ja jännitettä, kun keskustelu siirtyy tieteen menetelmiin, niiden "oikeanlaiseen" käyttöön ja toimivuuteen tiettyjen ilmiöiden tutkimisessa. Valitettavana seurauksena viimeksi mainitusta on se, että eri koulukuntien edustajat jakavat tutkimuksen usein melko kategorisesti huonoon ja hyvää suoraan sen perusteella, millaista metodologiaa tutkimuksessa on sovellettu.

Eri koulukuntien ja paradigmojen rinnakkainelosta seuraa myös se, että liiketoiminnan etiikkaa, aivan kuten muitakin yhteiskuntatieteiden ilmiöitä, tutkitaan käytännössä kaikilla yhteiskuntatieteiden välinerepertuaariin kuuluvilla menetelmillä. Seuraavassa käydään metodologisesta näkökulmasta tiivistetysti läpi erilaisia vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksessa sovellettavia tieteellisiä lähestymistapoja, sekä eksplikoidaan lyhyesti niiden vahvuuksia ja heikkouksia aihepiirin tutkimuksessa. Koska niin yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa yleisesti kuin vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksessa erityisesti on käytössä varsin laaja joukko erilaisia metodeja ja tutkimusotteita, on kaikkia lähestymistapoja yksinkertaisesti mahdotonta käsitellä tässä yhteydessä. Siksi tarkastelussa tyydytään jakamaan lähestymistavat Ahosen ja Kallion (2002, 91) typologiaa seuraten melko yksinkertaistetusti ja pelkistetyksi kvantitatiiviseen tutkimukseen, kvantitatiiviseen tutkimukseen sekä käsite-, teksti- ja teoreettiseen tutkimukseen, joita artikkelissa tarkastellaan ei-empiirisen tutkimuksen kattokäsitteen alla.

KVANTITATIIVINEN LÄHESTYMISTAPA YRITYSEETTISESSÄ TUTKIMUKSESSA

Kvantitatiivisen tutkimuksen taustalla väikkyä positivismi, paradigma, jota on ikikurisesti luonnehdittu tieteelliseksi lähestymistavaksi, joka on "verevä vainaja" (vrt. Raunio 1999, 16 - 24; Töttö 1997). Positivismi oli yhteiskuntatieteissä hallitseva tieteellinen suuntaus aina 1900-luvun alkupuolelta noin 1970-luvulle asti, jolloin sen hegemonisen aseman haastoivat uudet "jälki-positivistiset", tulkinnalliset ja kriittiset suuntaukset. Eläväksi positivismin tekee se, että vaikka suuntausta nykyään yhteiskuntatieteiden kentällä luonnehditaan usein varsin kriittisinkin sanakääntein, positivismin tieteen objektiivisuuden ajatuksen varaan rakentunutta tutkimusta harjoitetaan käytännössä yhä edelleen, itse asiassa vieläpä melko laajasti. Edellä todettu pätee myös vastuullisen liiketoiminnan tutkimukseen, sillä kuten vuonna 2000 toteutetusta Journal of Business Ethics -lehteen kohdistuvasta review-tutkimuksesta (Collins 2000) käy ilmi, kvantitatiivinen lähestymistapa on varsin suosittu. Kuolleeksi positivismin puolestaan tekee se, että 1920-luvulla hahmotellun loogisen positivismin piirissä esitetyt varsin jyrkät teesit ja kategoriset tulkinnat tieteestä eivät enää saavuta juurikaan kannatusta, kuten myös se, että vain harva nykytutkija on valmis määrittelemään itsensä varsinaiseksi positivistiksi.

Tutkimuksen kvantitatiivisuus ei toki itsessään eksplisiittisesti tee tutkimuksesta positivistista. Toisaalta, kuten Raunio (1999, 20) on todennut, käytännössä ajatus todellisuuden numeerisessa muodossa tapahtuvasta mittaamisesta konstituoitui lukijakunnassa lähes automaattisesti ajatuksen tutkimuksen taustalla olevasta tietynlaisesta todellisuudesta koskevasta tulkinnasta, todellisuudesta saavan tiedon luonteesta kuten myös tiedon käytännöllisestä merkityksestä. Vaikka viimeksi mainittu kvantitatiivisen tutkimuksen yhteydessä käytännössä kiteytyvät juuri tulkintaan positivistisesta lähestymistavasta, itsessään tutkimuksen kvantitatiivisuus merkitsee kuitenkin ainoastaan sitä, että tutkimuksen aineisto on esitettävissä numeerisessa muodossa. Kvantitatiiviselle tutkimukselle ominaisina piirteinä pidetään juuri tilastomatriisin muodossa esitettävissä olevaa numeerista aineistoa, mutta myös havaintomatriisin tilastollista analyysiä, tutkimustulosten potentiaalista tilastollista yleistettävyyttä sekä

mittauksen validiteetin ja reliabiliteetin tarkastelua (Uusitalo 1991, 79 - 82).

Uusitalon (1991, 79 - 80) mukaan tutkimuskohde voi olla luonteeltaan singulaarinen tai generaalinen ilmiö. Ensin mainittu on tietty yksilöitävissä oleva ilmiö, tapahtuma tai tapahtumien ketju. Käypä esimerkki singulaarisesta ilmiöstä on Meritan ja Nordbankenin fuusioituminen. Fuusio yleisenä ilmiöluokkana taas edustaa generaalista ilmiötä. Uusitalon mukaan kvantitatiivinen lähestymistapa sopii suhteellisen huonosti singulaarisiiin, ainutkertaisiin ilmiöihin ja niiden tapahtumakulkujen ja taustatekijöiden kuvaamiseen. Toisaalta kvantitatiivinen ote soveltuu hyvin generaalien ilmiöiden kuvaamiseen. Kvantitatiivisen lähestymistavan vahvuutena on sen kyky käsitellä samanaikaisesti dataa kymmenistä tai jopa sadoista fuusioista. Kvantitatiivisen analyysin pohjalta voidaan esittää paitsi tilastollisia yleistyksiä fuusioihin liittyvistä tekijöistä, myös testata fuusioihin liittyviä tieteellisiä hypoteeseja ja rakentaa siten edelleen teorioita. (ibid.)

Edellä todetun pohjalta on kiistatonta, että kvantitatiivisen lähestymistavan merkittävimmät vahvuudet liiketoiminnan etiikan tutkimuksessa liittyvät laajojen, generaalien ilmiöiden tutkimukseen. De Georgen (1999) tyologiassa erityisesti liiketoiminnan edellytysten arviointi edustaa tutkimusta, jossa liikutaan kvantitatiivisen tutkimuksen omimmalla maaperällä. Esimerkiksi Panulan (1999) tutkimus moraalien ja talouden eriytyneisyydestä on mainio esimerkki kvantitatiivisesta tutkimuksesta, jossa tarkastellaan liiketoiminnan yleisiä edellytyksiä, ja joka lisäksi kykenee johtopäätöksinä esittämään mielerkiintoisia ja ennen kaikkea ilmeisen uskottavia yleisiä huomioita taloudellisen toiminnan kehityksestä ja edellytyksistä.

Siinä missä kvantitatiivinen ote on looginen vaihtoehto laajojen kartoitusten ja luonteeltaan yleistettävän aineksen tarkasteluun, sopii lähestymistapa heikommin singulaaristen empiiristen ilmiöiden tutkimukseen, joita De Georgen tyologiassa edustavat erityisesti case-tutkimus ja moraalisten huippusuoritusten tarkastelu. Toisaalta kvantitatiivisella tutkimuksella on toki annettavaa myös case-tutkimukselle (Eisenhard 1989). Sanottu pätee myös siihen, että vaikka kvantitatiivinen lähestymistapa on eksplisiittisesti toimimaton erityisesti metaeettisessä tutkimuksessa - joka edellyttää selkeästi käsitteellistä ja teoreettista otetta - voi kvantitatiivisella tutki-

muksella olla implisiittistä annettavaa myös tällaiselle tutkimukselle. Tilanne on pitkälti sama myös liiketoiminnan etiikan ulkopuolisten alueiden tutkimuksessa silloin, kun tarkastellaan esimerkiksi juuri taloustieteen ja organisaatiotutkimuksen teorioita. Sen sijaan tapauksissa, jossa liiketoiminnan etiikan ulkopuolisten alueiden tutkimus johdattaa luonteeltaan empiiristen kysymysten äärelle, voidaan kvantitatiivista otetta luonnollisesti soveltaa myös eksplisiittisesti.

Kvantitatiivisen tutkimuksen suurimmat ongelmat vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksessa kulminoituvat sen kykyyn läpäistä kannatetun etiikan kerros; kyselylomaketutkimusten vastaajat nimittäin tunnetusti osoittautuvat varsin eettisiksi ja vihreiksi, kun heiltä tiedustellaan kyselylomakkeella asenteellisen tason seikkoja. Todettakoon esimerkkinä, että asenteellisella tasolla suomalaisista peräti 88 prosenttia on sitä mieltä, että julkisen vallan tulisi säätää lakeja, jotka velvoittavat yritykset suojelemaan ympäristöä siinäkin tapauksessa, että joudutaan puuttumaan yritysten oikeuteen tehdä omat päätöksensä. Edelleen 68 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, että julkisen vallan tulisi säätää lakeja, jotka velvoittavat tavalliset kansalaiset suojelemaan ympäristöä siinäkin tapauksessa, että joudutaan puuttumaan ihmisten valinnanvapauteen. (Sairinen 1996, 71, 58.) Ymmärrettävästi edellä esitettyjen varsin korkeiden prosenttilukujen taustalla on kyse ennen kaikkea vastaajien kannatetusta etiikasta, eivätkä luvut sinällään välttämättä kerro juuri mitään vastaajien käyttöetiikasta.

Crane (1999) on esittänyt yritysetiikan empiirisen tutkimuksen kohtuullisen heikon nykytason ja tutkimuksen epäuskottavuuden olevan pitkälti seurausta kvantitatiivisen lähestymistavan puutteista. Cranen mukaan luonteeltaan kvantitatiivisessa vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksessa jäädään helposti teoreettisesti pinnalliselle tasolle, joka hänen mukaansa on osaltaan seurausta positivistiselle lähestymistavalle ominaisesta hypoteesintestauksesta. Cranen mukaan vastuullisen liiketoiminnan käsitteet ovat varsin hankalia ja moniselitteisiä, ja käsitteiden määrittelemineen ja operationalisointi ennen aineistokeruuta johtaa siksi usein pintapuoliseen tarkasteluun. Relevantimpana lähestymistapana vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksessa hän pitää siksi kvalitatiivista tutkimusta ja erityisesti ns. grounded theory -otetta, jossa käsitteiden määrittely ja teorioiden konstruointi tapahtuvat aineistosta

käsin (ks. Glaser & Strauss 1975). Tarkastelusaan Crane (1999) kiinnittää huomiota myös yllä kuvattuun kvantitatiivisen tutkimuksen kyvyttömyyteen läpäistä kannatetun etiikan tasoa. Viimeksi mainitun kirjoittaja on myös nokkelasti vanginnut tutkimuksensa otsikkoon, joka vapaasti suomennettuna kuuluu: "Oletko eettinen? Rastita kyllä tai ei". Cranen ironisesti muotoilema ongelma on käytännössä merkittävä haaste kvantitatiivisen survey-tutkimuksen kannalta, sillä liiketoiminnan etiikan tutkijan ei ymmärrettävästi ole järkevää kysyä vastaajilta sensitiivisiä asioita suoraan.

Lomaketutkimukseen liittyviä kannatetun etiikan tason aktivoitumisen ongelmia on kvantitatiivisissa tutkimuksissa yritetty kiertää mm. erilaisten eettisten dilemموjen laadinnalla. Tällöin ajatuksena on, että käyttöetiikan ulottuvuus saadaan paremmin esiin, kun vastaajan täytyy pelkän mielipidekartoituksen sijaan valita vaihtoehto, jota hän itse noudattaisi törmätessään kuvattunkaltaiseen tilanteeseen. Vastaavasti vastaajaa voidaan pyytää arvioimaan, miten esimerkiksi hänen esimiehensä toimisi joutuessaan kyseiseen tilanteeseen. Vastaajaan voidaan lisäksi pyytää pelkän vaihtoehdon valitsemisen ohella myös kirjallisesti kuvaamaan syitä sille, miksi hän päätyi tiettyyn valintaan. Vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen saralla esimerkiksi Kujala (2001) on väitöskirjassaan rakentanut moraalisia dilemmoja, joiden pohjalta hän on kartoittanut vastaajien käsityksiä liiketoiminnan etiikasta.

Toinen tapa yrittää läpäistä kannatetun etiikan kerros on kysyä vastaajilta asioita, jotka edellyttäisivät heiltä jonkinlaisia omia henkilökohtaisia "uhrauksia". Esimerkiksi Sairisen (1996, 82) tutkimuksessa peräti 74 prosenttia suomalaisista ilmaisi pitävänsä autoilun vähentämiseen pyrkiviä kampanjoita tarpeellisina. Kysyttäessä henkilökohtaisia uhrauksia vaativia toimia, vastaajien valmiudet vähenivät dramaattisesti: vastaajista 67 prosenttia ei hyväksynyt ajatusta polttoaineverojen asettamisesta autoilun vähentämiseksi ja peräti 74 prosenttia vastusti yksityisautoiluun kohdistuvaa ympäristöveroa tai käyttömaksua julkisen liikenteen edistämiseksi. (ibid.) Kysyessään tutkimuksessaan sekä kannatetun etiikan tason aktiivisia kysymyksiä että käytetyn etiikan tasoon paremmin pureutuvia, jonkinlaisen henkilökohtaisen uhrauksen sisältäviä kysymyksiä, tutkija pääsee mielenkiintoisella tavalla "aitiopalkalta" tarkastelemaan Tammissen (1992) kuvaile-

maa yksilön eettisen vakaumuksen joustavuutta. Mikäli aineisto sisältää edellä kuvatun kaltaisia varsin merkittäviä eroja eri kysymysten/kysymyspattereiden välillä, voi tutkija myös ilmeisen luottavaisin mielin onnitella itseään vähintäänkin käyttöetiikan kerrostuman "kannen raottamisesta". Se, mistä luvut lopulta kertovat ja kuinka pitkälle meneviä johtopäätöksiä niiden pohjalta voidaan uskottavasti tehdä, on sitten tietenkin kokonaan toinen kysymys.

KVALITATIIVINEN LÄHESTYMISTAPA VASTUULLISEN LIIKETOIMINNAN TUTKIMUKSESSA

Siinä missä kvantitatiivisen tutkimuksen taustalla vaikuttaa positivismi, voidaan tieteenfilosofisina pääsuuntauksina kvalitatiivisen tutkimuksen taustalla esittää olevan erityisesti hermeneutiikan ja fenomenologian (ks. esim. Raunio 1999). Kvalitatiivisen lähestymistavan ydin kulminoituu siihen kiistattomaan seikkaan, että tutkimuskohteena ihmisen toiminta eri ilmenemismuodoissaan eroaa muun luonnon ja elottomien kohteiden tutkimuksesta: ihminen on tietoinen olento. Ihminen ohjaa tietoisesti omaa toimintaansa ja on kykenevä antamaan toiminnalleen erilaisia merkityksiä, joista huomattava osa on luonteeltaan symbolisia. Näin ihmisen toimintaa ei voida suoranaisesti numeerisesti mitata - tai ainakin on hyvin kyseenalaista mistä numerot oikeastaan kertovat - ja tutkijan tehtävänä on siksi paremmin pyrkiä ymmärtämään ja tulkitsemaan toimintaa ja tilannetta, jossa toiminta tapahtuu. (Uusitalo 1991, 79.) Kvalitatiivinen lähestymistapa korostaa todellisuuden ja siitä saatavan tiedon subjektiivista luonnetta. Tältä pohjalta yhteiskuntatieteellinen tutkimus nähdään pikemminkin subjektiivisena, tulkintoja tulkintojen joukkoon tuottavana kuin objektiivisena, yhden monoliittisen totuuden rationaalisenä selvittäjänä (Raunio 1999). Kuten Palonen (1994, 15) on asian ilmaissut, "tutkimus ei merkitse "käsitysten" tulemista korvatuksi "tiedolla", vaan yhdenlaisten käsitysten asettamista toisenlaisten tilalle".

Yksinkertaistettuna kvalitatiivisuus merkitsee sitä, että tutkimuksen aineisto on luonteeltaan pääsääntöisesti ei-numeerista, ja että aineistoa käsitellään tästä syystä muuten kuin tilastollisin menetelmin. Käytännössä laadullinen tutkimus merkitsee kuitenkin myös edellä kuvatun todell-

lisuuden sosiaalisesti rakentuneen luonteen tunnistamista. Kvalitatiivisen lähestymistavan omaksuminen ei kuitenkaan merkitse sellaisen äärisubjektiviisen tai äärikonstruktiviisen näkemys- ja arvomaailman hyväksymistä, jonka mukaan sosiaaliset ilmiöt heijastaisivat ainoastaan kunkin yksilön sisäistä kokemusmaailmaa. Päinvastoin, valtaosa laadullisesta tutkimuksesta rakentuu verran maltillisen konstruktionismin varaan, jossa sosiaalisten ilmiöiden tulkitaan syntyvän jossakin tietyssä kontekstissa tapahtuvassa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. (Raunio 1999, 80 - 84.) Institutionalisoituessaan sosiaaliset merkitykset saavat normatiivisen luonteen, jonka myötä niitä voidaan Durkheimin (1982) kuuluisaa toteamusta mukailien pitää jopa eräänlaisina "sosiaalisina esineinä". Näin alun perin subjektiiviset merkitykset muuttuvat objektiivisiksi tosiasioiksi (Berger & Luckmann 1995).

Juuri moraalikäsitteet ovat erinomaisia esimerkkejä edellä kuvatuista "sosiaalisista esineistä", joista kaikkein perustavimpia - kuten yleensä imperatiivimuodossa esitettyä kehotusta "älä tapa" - voidaan pitää luonteeltaan melko universaaleina. Näin siitäkin huolimatta, että käytännössä kaikkina aikoina kaikissa kulttuureissa on ollut löydettävissä yleisesti hyväksytyjä "sääntöjä" tilanteista, joissa tappamiskielto on voitu legitimitä sivuuttaa. Niinpä vielä nykyäänkin armeijassa opetetaan, ettei aseella saa koskaan osoittaa ketään muuta ihmistä kuin "vihollista", ja "älä tapa" -käskyn pyhittäneet sotilaslapit ovat valmiita siunaamaan sotaan - lue: toisia ihmisiä tappamiseen itse. Toisaalta on myös tunnettua, että eri aikoina eri kulttuureissa on ollut ajan myötä muuttuvia moraalissäännöitä.

Lähestymistapana kvalitatiivisen tutkimuksen vahvuus on erityisesti singulaaristen ilmiöiden tarkastelussa. De Georgen (1999) tyologiassa tällaisia edustavat erityisesti yrityseettinen case-tutkimus ja moraalisten huippusuoritusten tarkastelu. Kvalitatiivisen lähestymistavan ehdoton vahvuus on sen kyky käsitellä syvällisesti rajattua määrää tapauksia, jolloin tutkija kykenee ideaalitapauksessa edelleen konstruimaan teorian, joka on hedelmällinen myös vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen kannalta yleisemmin. Esimerkiksi Halme (1997) on rakentanut grounded theory -lähestymistavalla toteutetussa väitöskirjatutkimuksessaan kahden case-yrityksen analyysin pohjalta laajan johtopäätösten luettelon,

jolla on kiistatta merkittävä teoreettinen kontribuutio myös pyrittäessä ymmärtämään yritysten vihertymisprosessia yleisellä tasolla. Näin siitä huolimatta, että kirjoittaja itsekään tunnistaa tutkimuksensa tulokset empiirisesti yleistyskelvottomiksi. Grounded theory -lähestymistavassa sekä empiirinen aineisto että teoria muodostuvat yhtä aikaa, ja tavoiteltu teoria "nousee" aineistosta (ks. Glaser & Strauss 1975). Menetelmän vaativuuden ja työllistävyyden takia useiden case-yritysten tarkastelu yhdessä tutkimuksessa ei ole perusteltua.

Vastaavasti Crane (2000) on kyennyt merkittävällä tavalla syventämään teoreettista ymmärrystä amoralisaation roolista yritysten vihertymisessä. Tutkimuksessaan Crane tarkastelee laadullisen tutkimuksen menetelmin seitsemää toimintalogiikaltaan erilaista yritystä pyrkiessään selvittämään, miten amoralisuus tuotetaan yritysten vihertymiseen, kuinka amoralisuuden dynamiikka toimii yritysten vihertymisen yhteydessä ja kuinka moraalista merkitystä vihertymisessä tietoisesti vähätellään. Siinä missä alan kirjallisuus ei ole juurikaan kyennyt selittämään teoreettisesti uskottavalla tasolla sitä, kuinka eettisyys oikeastaan vihertymisen taustalla ilmenee tai mikä on etiikan rooli ja mahdollisuus retoriikan taustalla, "todellisessa liiketoiminnassa", tekee Cranen tutkimus merkittävän poikkeuksen, sillä tutkija on jo lähtökohtaisesti pyrkinyt läpäisemään liiketoiminnan etiikkaan liittyvän retorisen pintakerroksen - ja tässä myös onnistunut.

Liiketoiminnan edellytysten arviointiin kvalitatiivinen tutkimus sopii silloin, kun kiinnostuksen kohteena on varsin rajatun joukon käsitykset tutkittavista ilmiöstä, kuten vaikkapa kilpailusta, verotuksesta tai lainsäädännöstä, eikä tutkimuksessa olla edes lähtökohtaisesti kiinnostuneita yleistämisestä ja siitä, mitä "suuri yleisö" asiasta ajattelee. Tällöin tutkimuksen informanteina toimivat usein - vaikeasti haastateltaviksi saavat - "megatoimijat", kuten suuryritysten johtajat ja poliittiset vaikuttajat (ks. Thomas 1995). Kvalitatiivinen lähestymistapa on liiketoiminnan edellytysten arviointiin liittyvässä tutkimuksessa toimiva myös silloin, kun tutkija tarkastelee esimerkiksi lehtiartikkeleita, joita kiinnostuksen kohteena olevasta aihepiiristä on kirjoitettu vaikkapa sanomatai ammattilehdissä. Esimerkiksi Hoffman (2001) on tutkinut Yhdysvaltojen kemianteollisuuden alan vihertymistä historiallisesta perspektiivistä,

analysoimalla kemianteollisuuden äänitorvena toimivien Chemical Week ja Oil & Gas Journal -lehtien artikkeleita vuosilta 1960 - 1982.

Kuten kvantitatiivisella tutkimuksella, myös kvalitatiivisella tutkimuksella saattaa olla merkittävää annettavaa metaeettiselle tutkimukselle; näin siitä huolimatta, että metaeettinen tutkimus on usein jo lähtökohtaisesti ei-empiiristä. Kvalitatiivisella lähestymistavalla voi olla luonnollisesti annettavaa myös liiketoiminnan etiikan ulkopuolisten alueiden tutkimukseen erityisesti silloin, kun kiinnostuksen kohteena ovat empiiriset ilmiöt.

Siinä missä kvantitatiivista tutkimusta on erityisesti viime aikoina kritisoitu varsin voimallisesti, on myös muodikas kvalitatiivinen lähestymistapa saanut osansa. Esimerkiksi Töttö (1997) on todennut kvalitatiivisen lähestymistavan nousseen sellaiseen hegemoniseen asemaan, etteivät tutkijat edes näe sille vaihtoehtoa. Tästä viestii Tötön (1997, 31 - 33) mukaan esimerkiksi se, että laadullisen tutkimuksen valintaa perustellaan jo pro gradu -tutkimusta tekevien opiskelijoiden keskuudessa sillä, että laadullinen tutkimus yksinkertaisesti "sopii" tutkimuksen tekijän luonteeseen paremmin kuin kvantitatiivinen tutkimus; sen sijaan sitä, että tutkijoiden omat valmiudet kvantitatiiviseen tutkimukseen ovat heikot, ei tuoda lähestymistavan laadullisuutta perusteltaessa samassa määrin esille. Edelleen Töttö moittii mm. sitä, että kvalitatiivisessa tutkimuskirjallisuudessa lähestymistavan esitetään usein olevan monien ilmiöiden tarkastelussa käytännössä ainoa mahdollinen vaihtoehto, samalla, kun kvantitatiivisen tutkimuksen soveltuvuusalue rajataan varsin kapeaksi ja luonteeltaan mielenkiinnostomaksi.

Sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksen Töttö (2001) taas tulkitsee "älymystön oopiumiksi", jota nauttiessaan tutkija kokee sisäisen riemun löytäessään juuri sitä, mitä on aina halunnutkin löytää. Töttö (2001, 11) irvaillee toteamalla, että "Konstruktionistin kuuluu kiertää kysymys totuudesta. Häntä ei kiinnosta, onko väite "Helsinki on Suomen pääkaupunki" tosi vai epätosi. Hän haluaa keskustella siitä, mitä Helsingin väittämällä Suomen pääkaupungiksi ajetaan takaa, millaista "todellisuutta" sillä rakennetaan." Noudattamalla sosiaalisen konstruktionismin doktriinia tutkija voi Tötön ajatusten mukaan relativoida ja problematisoida löyhän perustein käytännössä kaiken.

Huolimatta Tötön ilkkurisesta ilmaisutavasta

hänen argumenteillaan on huomattavaa painoarvoa. Kvalitatiivinen tutkimus on muodikkudessaan kehkeytynyt hegemoniseksi, kutistaen olemassaolollaan muiden suuntausten elintilaa. Kuten kaikessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, myös vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksessa on kuitenkin kiistatta paikkansa erilaisille lähestymistavoille ja metodeille, eikä lähestymistavan kvalitatiivisuus itsessään ole missään tapauksessa patenttilääke korkeatasoiseen vastuullisen liiketoiminnan tutkimukseen. Kuten mitä tahansa tutkimusta, myös laadullista tutkimusta voidaan tehdä hyvin tai huonosti. Sitä paitsi, vaikka osa laadullisella lähestymistavalla tehdyistä tutkimuksista onkin onnistunut pääsemään pintaa syvemmälle kiistatta haastavaan aihepiiriin, ei suinkaan kaikki laadullinen tutkimus ole korkeatasoista. Luvattoman usein kvalitatiivinen tutkimus vaikuttaa jäävän pinnalliselle, lähinnä aineiston kuvailun tasolle. Esimerkiksi case-tutkimukset, joissa tutkija tyytyy melko passiivisesti kuvallemaan informantien esittämiä näkemyksiä ja yhdistelemään esille tuotuja asioita löyhään teoreettiseen viitekehykseen, eivät luonnollisesti edusta korkeatasoista laadullista tutkimusta.

Kvalitatiivinen tutkimus ei sinällään myöskään ole ratkaisu kannatetun etiikan ja käyttöetiikan problematiikkaan. Toinen merkittävä haaste kvalitatiiviselle tutkimukselle on erottaa informantin omat mielipiteet hänen virkansa puolesta esittämistä mielipiteistä (ks. Thomas 1995). Kuten Phillips (1991) on todennut, yksilöt kokevat sosiaalisen todellisuuden erilaisena yrityksen sisäpuolella kuin sen ulkopuolella. Phillipsin mielestä mainittua seikkaa voidaan jopa pitää yrityseettisen tutkimuksen eräänä lähtökohtana. Tästä näkökulmasta ei olekaan yllättävää, että kvalitatiivisella otteella toteutetussa tutkimuksessaan Catus ja kumppanit (1997) havaitsivat luonnonympäristöllä olevan itseisarvoinen merkitys ympäristöjohtajille yksilötasolla, vaikka seurauksena heidän roolistaan yritysjohtajina, liiketoimintakontekstissa ympäristöjohtajien kiinnostus ympäristöön on rajoittunut ja instrumentaalinen. Yksilö kokee usein ahdistusta sosiaalisten roolien erilaisista vaatimuksista, ja aivan eritoten siitä, että joutuu työssään toimimaan henkilökohtaisten arvojen vastaisesti. Tämä saattaa olla myös se avain, jota "kääntämällä" taitava tutkija voi saavuttaa ymmärryksen tason, jolla informantin henkilökohtaiset näkemykset on mahdollista

erottaa hänen virkansa puolesta esittämistään näkemyksistä. Lienee sanomattakin selvää, että viimeksi mainittu on kaikkea muuta kuin helpoaa, ja että tavoitteeseen on käytännössä hyvin vaikeaa päästä kolmen vartin teemahaastattelun pohjalta.

Laadullisessa tutkimuksessa on kuitenkin jo lähtökohtaisesti syytä hyväksyä kannatetun etiikan ja käyttöetiikan olemassaolo ja pyrkiä ratkaisemaan eettisen sordiinon ongelma. Eettisen sordiinon ongelmaa voidaan yrittää kiertää esimerkiksi sillä, ettei haastattelija itse ota aktiivisesti esille sensitiivisiä käsitteitä, kuten juuri etiikkaa ja moraalialia. Esimerkiksi tutkimuksessaan amoralisaation roolista yritysten vihertymisessä Crane (2000) kertoi informanteille tutkivansa yritysten vihertymistä, mutta vältti tietoisesti tuomasta haastatteluissa esiin moraalialia seikkoja tai moraalikäsitteitä; sikäli kun moraalialiset tekijät haastatteluissa nousivat esiin, tapahtui tämä haastatteltavien omasta aloitteesta. Valinnallaan Crane pyrki yhtäältä ehkäisemään informanttien eettisen sordiinon aktivoitumisen, toisaalta estämään omien moraalikäsitteistensä välittymisen tutkimustuloksiin. Se, välittyvätkö tutkijan omat näkemykset laadullisessa tutkimuksessa kuitenkin aina väistämättä tutkimustuloksiin, missä määrin ja miten asiaan tulisi suhtautua, on kuitenkin kysymys, jota ei tämän artikkelin puitteissa ole mahdollista käsitellä syvällisemmin.

EI-EMPIIRINEN LÄHESTYMISTAPA JA YRITYSSETTINEN TUTKIMUS

Etiikka on filosofian eräs klassinen tutkimuskohde, ja käsitteellis-teoreettinen ote filosofian omin lähestymistapa. Tästä syystä ei liene yllättävää, että moraalikysymyksiä on käsitelty historiallisesti varsin usein juuri käsitteellis-teoreettisesti. Siinä missä filosofit ovat taitavia ja innokkaita oman käsitteellis-teoreettisen metodinsa soveltajia, on erityisesti liiketaloustieteissä historiallisesti koettu ilmeistä etäisyyttä ei-empiiriseen tutkimukseen (Kallio 2004). Liiketaloustieteilijöiden ja muiden vastuullisen liiketoiminnan tutkijoiden näkökulmasta haasteelliseksi ei-empiirisen tutkimuksen soveltamisen tekee se, että erityisesti suhteessa kvantitatiiviseen ja kvalitatiiviseen tutkimukseen, ei-empiirisen tutkimuksen metodologiasta ja metodeista on kirjoitettu varsin niukasti (Ahonen & Kallio 2002). Myös aihepiiriin liittyvä opetus on ollut toistaiseksi lähes olema-

tonta, ja siksi monet opinnäytteitään laativat opiskelijat ovat toistuvasti ilmaisseet, etteivät he edes mieltäneet ei-empiiristä lähestymistapaa mahdolliseksi tutkielmaansa.

Tutkimuksen ei-empiirisytyllä tarkoitetaan sitä, ettei tutkimus sisällä ensikäden kokemusperäistä aineistoa, ja tutkimuksen argumentaatio rakentuu näin ollen ensisijaisesti ns. ajattelun metodin eli tutkijan intuition, pohdinnan sekä analyysin ja synteessin tuloksena syntyneiden oivallusten varaan. Koska kyseessä on ei-kokemusperäinen ote, on erityisesti empiiriseen tutkimukseen yksipuolisesti orientoituneiden tutkijoiden taholta ajoittain esitetty sellaisia virheellisiä tulkintoja, että lähestymistapa tarkoittaisi ainoastaan lähdemateriaalin eksploimista, kirjallisuusreferaattia tai jopa mielipidekirjoitusta, pamflettia. Tietenkin aivan kuten empiiristä tutkimusta, myös teoreettista ja käsitteellistä tutkimusta voidaan tehdä hyvin tai huonosti. Kuten empiirisessä tutkimuksessa, myös teoreettisessa ja käsitteellisessä tutkimuksessa lähdemateriaalia tulkitaan ja analysoidaan tiettyjen teoreettisten silmälasien läpi ja liikutaan siten aineiston "yläpuolella", aineistosta johtopäätöksiä ja tulkintoja rakentaen; vakavasti otettava teoreettinen tutkimus ei missään olosuhteissa voikaan olla pelkkää lähdemateriaalin referointia. Hyvin laaditussa tutkimuksessa tutkijan on lisäksi aina kyettävä uskottavasti perustelemaan tutkimusprosessin tuloksena syntyneet konstruktiot.

Käsitetutkimus ja teoreettinen tutkimus rinnastetaan usein suoraan toisiinsa. Vaikka käsitetutkimuksen ja teoreettisen tutkimuksen samaistamiselle toisiinsa on myös tiettyjä metodologisia perusteita, ei asia kuitenkaan ole aivan näin yksioikoinen. Kategorisesti määriteltynä ensin mainitun päämääränä on jonkin tietyn käsiteongelman ratkaisu, kun taas viimeksi mainitussa pyritään ennen kaikkea konstruoimaan teoriaa. Käsiteongelman ratkaisuksi on perinteisesti tulkittu uusien käsitteiden, käsitejärjestelmien ja jäsenysten laatiminen (Näsi 1980, 10). Teoreettisen tutkimuksen "riittävästä" kontribuutiosta taas on keskusteltu varsin laajasti (ks. esim. Whetten 1989), mutta ainakaan toistaiseksi laajaa yhteisymmärrystä asiasta ei tutkijoiden keskuudessa vallitse. Yleisenä nyrkkiääntönä voidaan kuitenkin pitää sitä, että teoreettisen tutkimuksen päämääränä on teorian konstruointi. Viimeksi todettu on merkittävää, sillä esimerkiksi laadullisessa empiirisessä tutkimuksessa teorian

rooli tutkimuksessa on paremminkin toimia lähtökohtana tai keinona kuin varsinaisena päämääränä (Eskola & Suoranta 1998, 82). Yksittäisen teoreettisen tutkimuksen tuloksena ei toki tarvitse olla valmis teoria - sikäli kun sellaista edes on - ja riittäväksi kontribuutioksi voidaan tulkita mm. myös olemassa olevan teorian jäsentäminen, edelleen kehittäminen tai teorioiden yhdistely (vrt. Weick 1995). Esimerkiksi vastuullisen liiketoiminnan alaan lukeutuvassa väitöskirjatutkimuksessaan Kallio (2004) on synteettisesti pyrkinyt yhdistelemään eri tutkijoiden empiirisiä löydöksiä ja teorioita yleiseksi yritys-luontosuhteen teoriaksi.

Ei-empiirisen tutkimuksen taustalla ei voida osoittaa olevan mitään tiettyä tieteentutkimuksen suuntausta, joskin teoreettisella tutkimuksella ja käsitetutkimuksella on kiistatta merkittäviä yhtymäkohtia erityisesti laadulliseen tutkimukseen, ja siten edelleen hermeneuttis-fenomenologiseen suuntaukseen (ks. Ahonen & Kallio 2002; Kallio 2004). Tästä viitteenä on myös Takalan ja Lämsän (2002) hahmottelema tulkitseva käsitetutkimus, jonka kirjoittajat toteavat olevan eräs tulkitsevan paradigman alahaara. Kuten laadullisessa empiirisessä tutkimuksessa, myös tulkitsevan käsitetutkimuksen ideana on saada "mykät" tekstiaineistot "puhumaan". Tulkitseva käsitetutkimus on kuitenkin Takalan ja Lämsän tarkoittamassa mielessä luonteeltaan ei-empiirinen. Törrönen ja Lämsä (2000) ovat soveltaneet tulkitsevaa käsitetutkimusta tutkiessaan eettistä johtajuutta ja johtajuuden teorioita etiikan ja altruismin näkökulmista. Tulkitseva käsitetutkimus on vahvasti teoreettisesti virittynyt ja tuo käsitetutkimuksen kiistatta entistä lähemmäs yllä määriteltyä teoreettisen tutkimuksen ideaa.

Tulkitseva käsitetutkimus yleisesti, ja Takalan ja Lämsän (2002, 386) määrittelemä kriittinen tulkitseva käsitetutkimus erityisesti, tulee hyvin lähelle kriittistä tekstitutkimusta, perinteisen käsitteanalyttisen tutkimuksen ja teoreettisen tutkimuksen välimaastoon sijoittuvaa kolmatta ei-empiirisen tutkimuksen muotoa. Kriittinen tekstitutkimus, jota voidaan kutsua myös diskurssianalyysiksi, ponnistaa jälkistrukturalistisesta kriittisestä paradigmasta (ks. Ahonen & Kallio 2002). Hassardin (1996) mukaan diskurssianalyttinen tutkimus ei niinkään kysy "mitä teksti merkitsee" vaan "miten merkityksiä tuotetaan teksteissä" ja ennen kaikkea "mihin niitä käytetään". Suuntauksessa diskurssin käsitteellä ei viitata ainoastaan kir-

joitettuun tekstiin, vaan diskurssi määritellään usein hyvin väljästi tarkoittamaan kaikenlaisia puheita ja kirjoittamisen muotoja sekä niitä koskevia sääntöjä. Diskurssianalyysi on toistaiseksi melko hajanainen lähestymistapa, jonka ideologiaan ei toisaalta edes kuulu tiukat jäsenyykset, vaan päinvastoin huomattava fleksibiliteetti ja jopa lievä metodologinen anarkismi. (Ahonen & Kallio 2002, 70 - 75.) Vastuullisen liiketoiminnan alalla esimerkiksi Lämsä (2001) on soveltanut väitöskirjassaan diskurssianalyysiä tutkiessaan organisaation kutistamista ja suomalaista liikkeenjohtoa eettisestä näkökulmasta.

Kuten edeltävästä tarkastelusta on käynyt ilmi, raja käsitetutkimuksen, tekstitutkimuksen ja teoreettisen tutkimuksen välillä on lopulta osin veteen piirretty. Tämän todettuamme on syytä kiinnittää huomio siihen tärkeään seikkaan, että myös ei-empiirillä tutkimuksella on merkittävä tarttumapinta empiiriseen tutkimukseen. Lähestymistapana ei-empiirinen tutkimus ei siis missään tapauksessa tarkoita empiirisen tiedon hylkäämistä. Päinvastoin, kokemusperäisen tutkimuksen tuottamaa tietoa käytetään ei-empiirisessä tutkimuksessa hyväksi; tällöin kyseessä on ns. toisen käden empiirisen aineiston soveltaminen. Niinpä siitäkin huolimatta, että De Georgen (1999) typologian suuntauksista ei-empiirisen tutkimuksen kiistatta ominta, jopa historiallista tutkimus-aluetta on ennen kaikkea metaeettinen tutkimus, voidaan ei-empiiristä lähestymistapaa soveltaa myös kaikissa muissa vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen suuntauksissa.

Ei-empiirinen tutkimus on erinomainen lähestymistapa tutkittaessa sellaisia liiketoiminnan edellytysten arviointiin ja liiketoiminnan etiikan ulkopuolisiin alueisiin liittyviä kysymyksiä, jotka eivät edellytä ensikäden kokemusperäistä aineistoa. Tällaisia kysymyksiä voivat olla mm. juuri De Georgen esittämät laskentajärjestelmien ja kustannus-hyötyanalyysien kaltaisten välineiden oikeutuksen analysointi tai taloustieteen ja organisaatioteorioiden tarkastelu. Ei-empiirinen tutkimus ei luonnollisesti sovellu empiirisiä kartoituksia vaativiin tutkimuksiin, mutta on varsin toimiva lähestymistapa ns. review -tutkimuksessa, jota kutsutaan usein myös meta-analyysiksi. Review -tutkimuksessa tutkija kartoittaa jonkin tietyn tieteellisen diskurssin tilaa. Tarkastelu pohjautuu paitsi alalla aiemmin julkaistun materiaalin läpikäyntiin, myös tutkijan omaan teoreettiseen argumentaatioon. Näin meta-analyttisessä tutki-

muksessa lähes poikkeuksetta käytetään hyväksi toisten tutkijoiden tuottamaa empiiristä aineistoa. Toisen käden empiirisen aineiston soveltaminen tulee usein kyseeseen myös ei-empiirisen case-tutkimuksen ja eettisten huippusuoritusten tarkastelun yhteydessä.

Ei-empiirisen tutkimuksen suhde kannatetun etiikan vs. käyttöetiikan problematiikkaan on jo lähtökohtaisesti varsin erilainen kuin empiirisen tutkimuksen. Siinä missä sekä kvantitatiivisessa että kvalitatiivisessa tutkimuksessa joudutaan miettimään tapoja välttää vastaajan eettistä sordiinoa aktivoitumasta, ei-empiirisen tutkimuksen kohdalla tätä ongelmaa ei luonnollisestikaan ole. Sen sijaan myös ei-empiirissä tutkimuksessa tutkijan on etsittävä keinoja kyetäkseen tarkastelussaan läpäisemään kannatetun etiikan tason, olipa sitten kyse muiden tutkijoiden tutkimustulosten soveltamisesta tai tieteellisten tekstien analysoinnista. Tutkijan tulee noudattaa varovaisuutta ja kriittistä harkintaa arvioidessaan muiden tutkijoiden esittämiä johtopäätöksiä; ei-empiirisen tutkimuksen aineisto yleensä tekee jonkinlaista "vastarintaa" siksi, koska aineistona käytettävien tutkimusten tulokset ovat usein keskenään ristiriitaisia ja toisaalta siksi, koska yhteiskuntatieteissä keskeisistäkään asioista ei vallitse yksimielisyyttä tutkijoiden keskuudessa. Näin ei-empiirissä tutkimuksessa joudutaan yleensä käyttämään konstruktioita, jotka ovat ristiriidassa ainakin joidenkin aineiston "tosiseikkojen" kanssa. Tutkimuksessa joudutaankin aina jossain määrin tasapainoilemaan kahden aspektin välillä: yhtäältä lähteiden ajatuksia ei saisi irrottaa käyttöyhteydestään ja toisaalta liiallinen uskollisuus lähdemateriaalille ei saisi estää omien tulkintojen tekemistä. (Palonen 1988, 137 - 138; Ahonen & Kallio 2002, 21 - 27.)

Vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksessa ei-empiirinen lähestymistapa on varsin suosittu (ks. esim. Collins 2000). Jonkinlainen ongelma suuntauksen kannalta on kuitenkin siinä, että luvattoman suuri osa ei-empiirillä lähestymistavalla toteutetuista tutkimuksista on muutamalla toisen käden case-esimerkillä höystettyjä, melko löyhiä käsitteellisiä-teoreettisia tarkasteluja, jotka eivät ole riittävän syvällisiä, eivätkä riittävällä tavalla kommunikoi teorian tasolla. Myös ei-empiirisen vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen eräänä keskeisenä tulevaisuudenhaasteena onkin orientiivista entistä mielikuvitusrikkaampaan ja teoreettisesti vahvempaan tarkasteluun.

JOHTOPÄÄTÖKSET: KOHTI KRIITISEMPÄÄ JA INNOVATIIVISEMPÄÄ VASTUULLISEN LIIKETOIMINNAN TUTKIMUSTA

Artikkelissa on tarkasteltu metodologisella tasolla vastuullisen liiketoiminnan tutkimusta. Vastuullisen liiketoiminnan tutkimus on jo lähtökohtaisesti poikkeuksellisen sensitiivinen aihepiiri, ja artikkelissa on esitetty kaksi erityistä aihepiiriin liittyvää haastetta, joihin alan tutkimuksessa lähes väistämättä törmätään. Ensimmäinen haasteista on selkeästi organisaatiotasoinen: yrityksillä on nykyään kiistaton intressi rakentaa toiminnastaan vastuullista mielikuvaa - näin riippumatta siitä, vastaako konstruoitu imago todellisuutta vai ei. Yritysjohtajilla on lisäksi paine puhua ja toimia organisaation päämäärien mukaisesti. Näin huolimatta siitä, mitä he yksilöinä asioista ajattelevat; yritysjohtajien toiminnan rooli onkin lopulta varsin rajoittunut. Toinen vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen haasteista on ennen kaikkea yksilötasoinen: yksilöillä on tunnettu taipumus luoda niin itsestään kuin toimintansa tarkoitusperistä eettisesti korkeaa mielikuvaa. Viimeksi mainittuun liittyen tutkimuksessa on Tammisen (1992) jäsenyykseen pohjautuen käytetty käsitteitä kannatettu etiikka ja käyttöetiikka. Kannatettuun etiikkaan liittyen artikkelissa on lisäksi introdusoitu eettisen sordiinin käsite, jolla viitataan tutkimuksen vastaajien/informanttien taipumukseen kaunistella todellisuutta ja vältellä eettisesti arveluttavien seikkojen esilletuomista.

Vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen problemaattisuuden on näin ollen artikkelissa todettu kulminoituvan kysymykseen siitä, kuinka tutkija kykenee tunnistamaan aineistostaan kannatetun etiikan ja käyttöetiikan, ja kuinka hän pystyy tutkimuksessaan läpäisemään kannatetun etiikan kerroksen. Tältä pohjalta artikkelissa on käsitelty kvantitatiivista, kvalitatiivista ja ei-empiiristä otetta vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen tieteellisinä lähestymistapoina. Vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksessa kaikilla mainituilla lähestymistavoilla on paitsi omat heikkoutensa myös kiistattomat vahvuutensa; tarkastelussa onkin todettu erilaisilla tieteellisillä lähestymistavoilla olevan kiistatta paikkansa alan tutkimuksessa. Yhtä kaikki, mikään käsitellyistä lähestymistavoista ei kuitenkaan ole kyennyt ratkaisemaan eettiseen sordiinon ja kannatetun etiikan ja käyttöetiikan tematiikkaan liittyviä

ongelmia.

Eettiseen sordiinon sekä kannatettuun etiikkaan ja käyttöetiikkaan liittyvät kysymykset ovat lopulta siksi perustavanlaatuisia, ettei oikeastaan ole edes realistista ajatella tieteen tulevan kehittymään niin, että jonakin päivänä ongelmat olivat lopullisesti ratkaistavissa. On myös syytä huomata, että tarkasteluperspektiivistä riippuen voidaan myös tulkita, että kyseessä on pikemminkin tutkimuskohteen mielenkiintoinen - joskin hyvin haastava - perusominaisuus kuin varsinainen ongelma. Siksi artikkelissa on omaksuttu näkökulma, jonka mukaan vakavasti otettava yritys-eettinen tutkimus edellyttää jo lähtökohtaisesti mainittujen haasteiden hyväksymistä ja samalla aiempaa kriittisempää tutkimusorientaatiota. Kriittinen tutkimusorientaatio on toimiva lääke myös siihen ongelmaan, että vastuullisen liiketoiminnan tutkimus on ollut lähtökohdiltaan osin naiivia. Viimeaikaiset yritysmaailmaa kuohuttaneet tapaukset - Enron-case etunenässä - ovat kuitenkin kiistatta siivittäneet myös liiketoiminnan etiikan tutkijoita aikaisempaa kriittisempään tutkimukseen, ja siksi vastuullisen liiketoiminnan diskurssin voikin tulkita jo nykyisellään olevan kehittymässä positiiviseen suuntaan.

Entistä kriittisemmän perusorientaation ohella toinen alan tutkimuksen tulevaisuudenhaaste liittyy innovatiivisuuteen. Vastuullisen liiketoiminnan tutkimus on muutamassa vuosikymmenessä kasvanut määrällisesti arvioituna varsin mittavaksi. Alalla on myös julkaistu laadullisesti arvioituna korkeatasoisia, laajoihin empiirisiin aineistoihin, syvällisiin analyysiin ja teoreettisesti vahvoihin tarkasteluihin perustuvia tutkimuksia. Vastapainona edellä mainitulle on kuitenkin todettava, että valtaosa alan julkaisuista on laadultaan melko keskinkertaista - mikä toki on sinällään ymmärrettävää, sillä olipa kyseessä tieteelliset tutkimukset tai yrityselämän eettiset toimintatavat, voi huippusuorituksia olla olemassa ainoastaan suhteessa keskinkertaiseen. Sanottu ei kuitenkaan poista sitä, että vastuullisen liiketoiminnan tutkimuksen kokonaistasossa olisi laadullisesta näkökulmasta arvioituna varaa yleiselle tasonostolle (vrt. Crane 1999). Vallitsevat tieteellisen meritoitumisen käytännöt, jotka suosivat määrää laadun sijaan, ohjaavat kuitenkin kehitystä tässä suhteessa valitettavasti väärään suuntaan (vrt. Kallio 2004).

Innovatiivisia oivalluksia vastuullisen liiketoiminnan alan tutkija voi etsiä esimerkiksi triangu-

laation kautta. Tutkijoita on jo kauan kannustettu metoditriangulaatioon, ja kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen rajalinjan ylittämisestä on kirjoitettu paljon. Toisaalta esimerkiksi Töttö (1997) on kritisoinut kvantitatiivisuuden ja kvalitatiivisen tutkimuksen kuulun ylittämisen olevan usein tuskin muuta kuin metodioppaiden sanaheleä. On kuitenkin syytä havaita, että triangulaatiota voi toteuttaa muutenkin kuin yhdistelemällä kvantitatiivista ja kvalitatiivista tutkimusta; tutkija voi myös yhdistellä tarkastelussaan esimerkiksi empiirisen ja ei-empiirisen tutkimuksen lähestymistapoja (ks. Lämsä 2001). Tutkija voi lisäksi lähteä ennakkoluulottomasti soveltamaan sellaisia valtavirrasta poikkeavia metodeja, kuten grounded theory:a tai diskurssianalyyseja, ja perinteisestä poikkeavia aineistoja, kuten vaikkapa tarinoita ja kertomuksia - narratiiveja (ibid.). Tutkija voi myös etsiä uusia näkökulmia ilmiöihin yhdistelemällä erilaisia teorioita tai teoreettisia viitekehyksiä. Koska tutkimusten tuottama "totuus" on väistämättä sidottu sovellettuun metodiin (Crane 1999, 238), onkin tärkeää havaita, että uusia näköaloja ja näkökulmia vastuullisen liiketoiminnan diskurssiin voi löytää ainoastaan ennakkoluulottoman ja kriittisen tutkimusmetodien ja teorioiden soveltamisen kautta.

LÄHTEET

- Ahonen, Ari ja Kallio, Tomi J.: Käsite- ja tekstitutkimuksen metodologia: Perusteita, näkökulmia ja haasteita johtamis- ja organisaatiotutkimuksen kannalta, Turun kauppakorkeakoulu, Turku 2002.
- Anand, Vikas, Ashforth, Blake E. ja Joshi, Mahendra: Business as usual: The acceptance and perpetuation of corruption in organizations. *Academy of Management Executive* 18(2004): 2, s. 39-53.
- Berger, Peter L. ja Luckmann, Thomas: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen, Gaudeamus, Helsinki 1995 (1966).
- Catasús, Bino, Lundgren, Maths ja Rynnel, Hans: Environmental managers' views on environmental work in a business context. *Business Strategy and the Environment* 6(1997): 4, s. 197-205.
- Collins, Denis: The Quest to Improve the Human Condition: The First 1 500 Articles Published in *Journal of Business Ethics*. *Journal of Business Ethics* 26(2000): 1, s. 1-73.
- Crane, Andrew: Are You Ethical? Please Tick Yes? Or No? On researching ethics in business organizations. *Journal of Business Ethics* 20 (1999): 3, s. 237-248.
- Crane, Andrew: Corporate Greening as Amoralization.

- Organization Studies 21(2000): 4, s. 673-696.
- Crook, Clive: The good company. Economist, January 22nd 2005, s. 3-4.
- De George, Richard T.: Business ethics, Prentice Hall, Upper Saddle River 1999.
- Durkheim, Émile: Sosiologian metodisäännöt, Tammi, Helsinki 1982 (1895).
- Eisenhardt, Kathleen M.: Building Theories from Case Study Research. Academy of Management Review 14(1989): 4, s. 532-550.
- Eskola, Jari ja Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen, Vastapaino, Tampere 1998.
- Fineman, Stephen: Fashioning the Environment. Organization 8(2001): 1, s. 17-31.
- Friedman, Milton: Capitalism and freedom, The University of Chicago Press, Chicago 1962.
- Glaser, Barney G. ja Strauss, Anselm L.: The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research, Aldine, Chicago 1975.
- Halme, Minna: Environmental Management Paradigm Shifts in Business Enterprises. Organizational Learning Relating to Recycling and Forest Management Issues in Two Finnish Paper Companies. University of Tampere, Tampere, 1997.
- Hassard, John: Exploring the Terrain of Modernism and Postmodernism in Organization Theory. Teoksessa Postmodern Management and Organization Theory, toim. D. Boje, R. P. Gephard ja T. J. Thatchenkery. Sage, Lontoo 1996.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko ja Sajavaara, Paula: Tutki ja kirjoita, Kirjayhtymä, Helsinki 1997.
- Hoffman, Andrew J.: From Heresy to Dogma. An Institutional History of Corporate Environmentalism, Standford Business Books, Standford 2001.
- Kallio, Tomi J.: Organisaatiot, johtaminen ja ympäristö - Organisaatiotieteellisen ympäristötutkimuksen ongelmista kohti yleistä teoriaa yritys-luontosuhteesta. Turun kauppakorkeakoulu, Turku 2004.
- Kujala, Johanna: Liiketoiminnan moraalialia etsimässä: Suomalaisten teollisuusjohtajien sidosryhmänäkemykset ja moraalinen päätöksenteko. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2001.
- Lämsä, Anna-Maija: Organizational Downsizing and the Finnish Manager from an Ethical Perspective, University of Jyväskylä, Jyväskylä 2001.
- Näsi, Juha: Ajatuksia käsitteanalyysistä ja sen käytöstä yrityksen taloustieteessä. Tampereen yliopisto, Tampere 1980.
- Palonen, Kari: Tekstistä politiikkaan, Vastapaino, Tampere 1988.
- Panula, Juha: Moraalin ja talouden risteyksessä: Empiirinen tutkimus moraalialia ja taloutta koskevien käsitysten erityisyydestä. Turun kauppakorkeakoulu, Turku 2000.
- Philips, Nelson: The Sociology of Knowledge: Toward an Existential View of Business Ethics. Journal of Business Ethics 10(1991): 10, s. 787-795
- Raunio, Kyösti: Positivismi ja ihmistiede: Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt, Gaudeamus, Helsinki 1999.
- Sairinen, Rauno: Suomalaiset ja ympäristöpolitiikka. Edita, Helsinki 1996.
- Sims, Ronald R. ja Brinkmann, Johannes: Enron ethics (or: Culture matters more than codes). Journal of Business Ethics 45(2003): 3, s. 243-256.
- Takala, Tuomo: Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat v. 2000 - suomalainen yritys globalisoituvassa maailmassa. Liiketaloudellinen aikakauskirja, 49(2000): 4, s. 589-601.
- Takala, Tuomo ja Lämsä, Anna-Maija: Tulkitseva käsitte-tutkimus organisaatio- ja johtamistutkimuksen tutkimusmetodologisena vaihtoehtona. Liiketaloudellinen aikakauskirja 50(2001): 3, s. 371-389.
- Tamminen, Rauno: Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu. Liiketaloudellinen aikakauskirja 41(1992): 4, s. 377-389.
- Thomas, Robert J.: Interviewing Important People in Big Companies. Teoksessa Studying Elites Using Qualitative Methods, toim. R. Hertz ja J. B. Imber. Sage, Thousand Oaks, 1995.
- Törrönen, Minna ja Lämsä, Anna-Maija (2000) Eettistä johtajuutta etsimässä - tulkitseva käsitte-tutkimus. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Töttö, Pertti: Pirullinen positivismi: Kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle. Kampus Kustannus, Jyväskylä 1997.
- Töttö, Pertti: Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tuolle puolen? Metodipoliittinen puheenvuoro. Sosiologia 36(1999): 4, s. 280-292.
- Töttö, Pertti (2001) Totta vai konstruktioita? Kulttuuritutkimus, Vol. 18, No 1, 11-20.
- Uusitalo, Hannu: Tiede, tutkimus ja tutkielma. WSOY, Juva 1991.
- Weick, Karl E.: What theory Is Not, Theorizing Is. Administrative Science Quarterly 40(1995): 3, s. 385-390.
- Whetten, David A.: What Constitutes a Theoretical Contribution? Academy of Management Review 14(1989): 4, s. 490-495.
- Yeager, Peter Cleary ja Kram, Kathy E.: Fielding Hot Topics in Cool Settings: The Study of Corporate Ethics. Teoksessa Studying Elites Using Qualitative Methods, toim. R. Hertz ja J.B. Imber. SAGE, Thousand Oaks 1995.